

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ПУЛАТОВА ЛЮДМИЛА ЙОСИПІВНА

УДК:81'373:811.161.2:811.112.2:398.3

**ТИПОЛОГІЯ
ВЕСІЛЬНИХ ОБРЯДОВИХ ФРАЗЕМ
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі германського та порівняльного мовознавства Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор

Корольова Алла Валер'янівна,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, Інститут іноземної філології,

завідувач кафедри германського та порівняльного

мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

Приходько Анатолій Миколайович,

Запорізький юридичний інститут

Дніпропетровського державного університету,

завідувач кафедри іноземних мов

кандидат філологічних наук, доцент

Дробаха Лариса Валеріївна,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського,

доцент кафедри зіставного мовознавства

Захист відбудеться “_24_” __червня____ 2008 р. о _13⁰⁰__ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “_19_” __травня____ 2008 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

К.Д. Паршак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У реферованому дослідженні вивчаються структурні й семантичні типи весільних обрядових фразем української та німецької мов; за характером циклічності весільних обрядів українського та німецькомовного етносів визначаються весільні обрядові фраземи дошлюбного, передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів; за результатами семантичної реконструкції, а також на рівні зовнішньої та внутрішньої форм зіставляваних фразем виокремлюються їхні семантичні типи всередині дошлюбного циклу; виявляються спільні весільні обрядові фраземи української та німецької мов як повні еквіваленти та відмінні – як часткові еквіваленти, а також безеквівалентні фраземи з національно-культурним компонентом семантики.

Сучасна етнолінгвістична традиція продовжує вивчення семантики слова в матеріальній і духовній культурі (Г.В. Вальчук, М.К. Гаврилюк, А.О. Іванов, Л.Б. Ніколаєва, В.М. Мокієнко, D. Holland, N. Quinn), різнопланових зв'язків слова в етнологічному контексті (Є. Бартмінський, G. Button), реконструкцій архаїчних форм обрядів, вірувань, народного календаря (Т.В. Голі-Оглу, Ю.О. Карпенко, В.Г. Складенко, M. Bennett), а також осмислення мовного плану вираження й плану змісту сімейної обрядовості (М.В. Бігусяк, В.Л. Конобродська, І.О. Подюков, О.В. Тищенко, В.Т. Шевченко).

Етнокультурні, народно-психологічні й міфологічні уявлення та вірування народу крізь призму національної специфіки людського світосприйняття активно досліджували представники московської етнолінгвістичної школи (М.М. Валенцова, М.М. Виноградова, О.В. Гура, А.Ф. Журавльов, Г.П. Клепикова, Г.А. Плотникова, С.М. Толстая, М.І. Толстой, Т.В. Цив'ян), і передусім вплив міфології, психології, звичаїв, побуту, вірувань, обрядів і менталітету етносу на культурно детерміновану структуру мовного знака. Домінантою їхніх розвідок стало вивчення лексичного поля обряду як цілісної системи традиційної духовної культури.

Українська етнолінгвістична школа на сучасному етапі її розвитку (М.В. Бігусяк, В.В. Жайворонок, Т.К. Киричук, О.В. Тищенко, В.Т. Шевченко) зорієнтована на систематизацію наукових поглядів щодо процесів лексико-семантичної реконструкції звичаїв, обрядів і традицій етносу, які, відображаючи світовідчуття народів у різні історичні періоди, становлять їхню національну культуру.

Національно-культурна семантика мовних одиниць, що функціонують на позначення обрядодійств німецькомовних спільнот, теж послідовно вивчається науковцями (Д.Г. Мальцева, О.Я. Остапович, F. Kraas, M. Duhme).

Останнім часом об'єктом спостереження етнолінгвістів, зокрема етнофразеологів (Б.Я. Бакай, Л.М. Бондарчук, Є.В. Брисіна, Н.А. Ворокова, М.В. Гамзюк, Л.М. Замулко, О.М. Каракуця, О.А. Майборода, К.І. Мізін, Е.М. Солодухо, F. Hammer), усе частіше стає фразема, адже етнокультурні асоціації, етнічно марковані оцінки й емоційні реакції, еталони й стереотипи поведінки носіїв етнічної свідомості є основою культурної конотації фраземного знака.

Обрядова фразеологія, за спостереженнями О.В. Тищенко, – це одна з тематичних груп фразеології, а її одиниця – обрядова фразема – становить найбільший інтерес у зіставно-типологічному висвітленні (Г.Й. Абрамова, А.Ю. Мазасва, Т.Ю. Світлична, Т.Г. Попова, Л.Ф. Шангараєва). Натомість не до кінця вивченими у цьому аспекті залишаються весільні обряди різних етносів (О.І. Чайка), а отже, і ті мовні одиниці, які вживаються на їх позначення. У зв'язку з цим варто зауважити, що фраземи української та німецької весільної обрядовості ще не були об'єктом спеціального зіставно-типологічного дослідження, зокрема в ракурсі їх семантичної реконструкції за чотирма циклами: дошлюбним, передвесільним, власне весільним та післявесільним.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлюється його спрямованістю на інтеграцію зіставно-типологічного, лінгвокультурологічного й структурно-семантичного підходів до аналізу обрядової семантики фразеологічних одиниць української та німецької мов, що дозволяє з'ясувати спільні закономірності їхнього творення та функціонування, а також національно-культурні розбіжності в зовнішній і внутрішній формах. Дисертація є також актуальною в плані орієнтації сучасних розвідок на зіставно-типологічне вивчення неблизькоспоріднених мов, зокрема слов'янської та германської, яке в такому аспекті проводиться вперше і пов'язується з розширенням лінгвокраїнознавчих контактів України з мовно-культурними фондами країн Західної Європи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом „Дослідження проблем гуманітарних наук” (тему затверджено вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова, протокол № 6 від 25. 12. 2003 р.). Досліджувана в дисертації проблема є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри германського та порівняльного мовознавства Інституту іноземної філології „Зіставна концептологія та проблеми міжкультурної комунікації”. Тему затверджено на засіданні бюро Наукової ради Національної академії наук України „Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності” (протокол № 4 від 9. 11. 2004 р.).

Метою дослідження є виявлення типів весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах за циклічністю весільних обрядів та зіставлення цих фразем на рівні структурно-семантичної еквівалентності / безеквівалентності.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити принципи структурно-типологічного зіставлення фразеологічних знаків неблизькоспоріднених мов;
- обґрунтувати доцільність уведення в науковий обіг термінопоняття „весільна обрядова фразема” та з’ясувати екстралінгвальні й інтралінгвальні фактори її творення в неблизькоспоріднених мовах;
- охарактеризувати національно-культурний компонент семантики весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах;
- встановити типи весільних обрядових фразем за характером циклічності весільних обрядів в українській та німецькій мовах;
- описати семантичні типи весільних обрядових фразем дошлюбного циклу в українській та німецькій мовах за результатами реконструкції обрядового значення понятійного поля „весілля” на рівні зовнішньої та внутрішньої форм, а також повної / часткової еквівалентності;
- зіставити весільні обрядові фраземи передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів в українській та німецькій мовах.

Об’єктом дослідження є фразеологічні одиниці української та німецької мов на позначення весільних обрядів.

Предмет дослідження становлять українські та німецькі весільні обрядові фраземи в аспекті еквівалентності / безеквівалентності, зокрема відображення в їхній семантиці спільних закономірностей весільних традицій, а також відмінностей в організації обрядовофразеологічної картини світу носіїв української та німецької мов.

Джерельною базою дисертації є матеріали фразеологічних словників української та німецької мов: Словник фразеологізмів української мови (В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк), Німецько-український фразеологічний словник (В.І. Гаврись, О.П. Пророченко), Немецко-русский фразеологический словарь с лингвострановедческим комментарием (Д.Г. Мальцева), Фразеологічний словник німецької мови (Л.С. Осовецька, К.М. Сильвестрова), Немецко-русский фразеологический словарь (Л.Э. Бинович, Н.Н. Гришин), Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Red. Dr. Brigitte Alsleben, а також описи весільних обрядів України, Німеччини, Австрії, опубліковані у фольклорно-етнографічних розвідках. Фактичний матеріал дисертації

становлять 1380 фразем української та німецької мов (776 од. – укр. та 604 од. – нім.), що вживаються на позначення весільних обрядів.

Специфіка теми, завдань і матеріалу дисертації зумовили комплексний підхід до вибору **методів дослідження**: зіставно-типологічного, методу семантичних реконструкцій, структурно-семантичного та компонентного аналізів. Зіставно-типологічна характеристика весільних обрядових фразем здійснювалася від форми до змісту, а також від змісту до способу вираження в українській та німецькій мовах. Виявлення розбіжностей між весільними обрядовими фраземами зіставлюваних мов простежувалося на тлі спільних рис, з'ясуванню яких передувало встановлення відмінностей. Цей метод дав можливість виявити еквівалентні, частково еквівалентні та безеквівалентні весільні обрядові фраземи української та німецької мов. Структурно-семантичний аналіз весільних обрядових фразем за характером циклічності весільних обрядів обох етносів сприяв виявленню їх структурних типів. Метод семантичних реконструкцій дозволив з'ясувати специфіку обрядового значення понятійного поля „весілля” та визначити семантичні типи зіставлюваних фразем всередині дошлюбного циклу. Компонентний аналіз застосовувався для виявлення національно-культурних особливостей у семній структурі весільних обрядових фразем української та німецької мов.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше в науковий обіг сучасної етнофразеології введено термін „весільна обрядова фразема”, виявлено типологію весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах за циклічністю весільних обрядів обох етнокультур: спільні структурні типи весільних обрядових фразем дошлюбного, передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів, семантичні типи всередині дошлюбного циклу: весільні обрядові фраземи на позначення дошлюбних стосунків молоді, зовнішності та внутрішнього світу майбутнього подружжя, а також із семною структурою „вибирати пару для одруження”. Дістала подальший розвиток семантична реконструкція понятійного поля „весілля” з її ядерно-периферійною організацією в українській та німецькій мовах та з огляду на логіко-семіотичні опозиції концептів Красиве / не-Красиве, Праця / Ледарство, Доля / не-Доля, Щастя / не-Щастя.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні теоретичних положень про взаємодію мови і культури, мови й етносу в діапазоні національної самосвідомості та стереотипів народного мислення, за допомогою яких реконструюються культурні та ментальні моделі світу, відображені фразеологічними знаками української та німецької мов. Теоретичні здобутки роботи розширюють традиційні визначення фразеологічних одиниць загалом та весільних обрядових фразем зокрема, і передусім в аспекті їхньої формальної та семантичної варіативності в українській та німецькій мовах.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані у зіставно-типологічних дослідженнях з проблем фразеології, етнолінгвістики, а також у процесі підготовки спецкурсів та спецсемініарів з міжкультурної комунікації, у викладанні навчальних дисциплін з „Лексикології та стилістики німецької мови”, „Порівняльної типології німецької та української мов”, „Лінгвокраїнознавства”. Практичне значення роботи підсилюється тим, що опрацьований фактичний матеріал може бути застосований у лексикографічній практиці, зокрема при укладанні лінгвокультурологічних та фразеологічних словників неблизькоспоріднених мов.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданні кафедри германського та порівняльного мовознавства Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Головні теоретичні й практичні результати роботи було висвітлено в доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: „Лінгвістична наука й освіта в європейському вимірі“ (Київ, 2005), „Дні науки – 2006” (Дніпропетровськ, 2006), „Мова і культура” (Київ, 2006), „Міжкультурна лінгвістика та формування іншомовної комунікативної компетенції” (Київ, 2006), „Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2007); на всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Нові концепції викладання іноземної мови в контексті Болонського процесу” (Київ, 2007), „Актуальні проблеми іноземної філології” (Бердянськ, 2007), „Мова і традиційна народна культура: ідеї, проблеми, пошуки” (Рівне, 2008), а також на щорічних науково-звітних конференціях Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова „Мови і соціум” (Київ, 2006-2008).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у восьми публікаціях: у шести статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та тезах двох наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (281 позиція). Повний обсяг дисертації – 201 сторінка, основний зміст викладено на 174 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їх апробації та структуру роботи.

У першому розділі „Лінгвокультурологічні засади вивчення весільних обрядових фразем у неблизькоспоріднених мовах” визначено принципи структурно-типологічного зіставлення фразеологічних знаків неблизькоспоріднених мов та з’ясовано джерела їхньої національно-культурної специфіки. У цьому ж розділі в науковий обіг уведено термін *весільна обрядова фразема*, обґрунтовано екстралінгвальні та інтралінгвальні фактори творення весільних обрядових фразем у неблизькоспоріднених мовах.

Зіставно-типологічне вивчення різних мов інтенсивно розвивається у вітчизняній лінгвістиці (Ш.Р. Басиров, Р.В. Болдирєв, В.Д. Каліущенко, А.В. Корольова, М.П. Кочерган, В.М. Манакін, А.М. Приходько та ін). Особливо ефективними зіставний і типологічний методи виявляються при вивченні фразеологічних систем як споріднених (М.Ф. Алефіренко, О.А. Левченко, Ю.Ф. Прадід), так і неблизькоспоріднених мов, зокрема української та німецької (Л.В. Дробаха, К.І. Мізін).

Основними принципами структурно-типологічного зіставлення фразеологічних систем української та німецької мов є встановлення спільних закономірностей їх організації на внутрішньомовних рівнях, а також національно-культурної специфіки у міжмовному плані, яка найширше представлена у тих фразеологічних знаках, що відображають звичаї, обряди, повір’я українського та німецькомовного етносів. Одним із таких знаків є *весільна обрядова фразема* (далі ВОФ), під якою розуміється етнокультурне логіко-семантичне утворення фразеологічної системи мови, що в стислій формі (на зразок композитної фразеомінації або сполучення слів: укр. *почесна мати* – нім. *die Brautmutter*; укр. *прогавити жениха* – нім. *den Anschluß verpassen*) характеризує конкретні ситуації весільного обрядодійства: дошлюбного, передвесільного, власне весільного та післявесільного.

При зіставленні ВОФ української та німецької мов актуалізується поняття еквівалентності. Критеріями для визначення повних, часткових та безеквівалентних ВОФ були такі: 1) буквальне значення, 2) план вираження (зовнішня форма), 3) план змісту (внутрішня форма), 4) образність. У результаті структурно-типологічного зіставлення ВОФ за цими критеріями було визначено екстралінгвальні та внутрішньомовні фактори їхнього творення у неблизькоспоріднених мовах. Основними позамовними чинниками творення ВОФ були звичаї, обряди, ритуали, повір’я, які зумовили структурну, функціональну, словесну та культурно марковану єдність цих ВОФ; внутрішньомовними чинниками – аналогічні моделі фразеологічних одиниць української та німецької мов.

Процес фразеомінації весільних обрядодій в українській та німецькій мовах відбувався протягом тривалого часу, який за хронологією та циклічною структурою

весільних обрядів дає змогу класифікувати ВОФ за 4 структурними типами: 1) **ВОФ дошлюбного циклу**: укр. *спалахнути любов'ю до кого-небудь* – нім. *in Liebe zu j-m erglühen*, укр. *стріляти очима* по парубках – нім. *j-m (schöne) Augen machen*; 2) **ВОФ передвесільного циклу**: укр. *ходити на оглядини* – нім. *auf die Beschau gehen* (букв. „йти оглядати будівлі”); 3) **ВОФ власне весільного циклу**: укр. *брати шлюб* – нім. *die Bande der Ehe*; 4) **ВОФ післявесільного циклу**: укр. *проводити медовий місяць* – нім. *in den Flitterwochen sein*; укр. *золоте весілля* – нім. *die goldene Hochzeit*. Дошлюбний цикл є початковим у класифікації структурних типів ВОФ, оскільки під шлюбом розуміли обряд зближення юнака і дівчини аж до часу проведення власне весільного обрядодійства.

У дисертаційному дослідженні визначено національно-культурну мотивацію українських та німецьких безеквівалентних ВОФ на зразок укр. *весільний коровай*, *весільна шишка*, нім. *die Brautsuppe* (букв. „суп нареченої”), *der Brautlauf* (букв. „біг нареченої”). Зіставлення національно-культурної семантики цих ВОФ здійснювалося у семіотичному плані згідно з алгоритмом: план змісту – план вираження – співвідношення обох планів функціонування фразем. У плані змісту суттєвим виявився факт концептуалізації певного весільного обрядодійства, закодованого ВОФ, в аспекті ж внутрішньої форми – семантична формула різномовних фразем та відмінна мотивація, а розбіжності в зовнішній формі стосувалися граматичних форм і конструкцій. Цей алгоритм також дозволив з'ясувати генетичні корені досліджуваних ВОФ, зокрема тих, які відтворюють напівзабуті звичаї і традиції. Наприклад, з добою українського кріпацтва пов'язана ВОФ *дати куницю*. Безеквівалентність цієї ВОФ пояснюється тим, що за доби кріпацтва в Україні існував звичай платити викуп за кріпачку, беручи її заміж. У свою чергу Іван Франко у творі „Захар Беркут” лексему „куниця” вживає на позначення грошової одиниці. У Словнику української мови в 11 т. наявне ще одне значення цього слова – „наречена”. Семантика даної лексеми безпосередньо стосується понятійного поля „весілля”. ВОФ *дати куницю* означає „дати викуп” за наречену, виражаючи суто українське національне світосприйняття. У Німеччині ж свого часу дотримувалися звичаю „продажу” дівчат з аукціону (*Mädchenlehen*) і „жеребкування” (*Kabeln*), а також *Lehnausrufen* – оголошення про продаж дівчини у „володіння льону”. Тому утворені ВОФ *auf Mädchenlehen gehen*, *auf Kabeln gehen*, *auf Lehnausrufen gehen* почали вживати на позначення весільної ситуації „йти вибирати наречену”, яка характерна лише для німецькомовного етносу.

Таким чином, у зіставлюваних мовах носіями асоціативних весільних реалій ставали перш за все назви звичайних предметів, істот, подій, ситуацій та явищ навколишнього світу. Внаслідок вторинної номінації, і передусім фразеологізації

основного їх значення, ці назви набували переосмислення, вживаючись на позначення інших життєвих ситуацій, зокрема реалій весільного обряду. Останні позначалися ВОФ, які в процесі свого функціонування сформували ядро-периферійну польову модель з ядром – ВОФ власне весільного циклу – та периферією: ближчими до ядра ВОФ передвесільного та післявесільного циклів і віддаленими від ядра – ВОФ дошлюбного циклу (рис. 1).

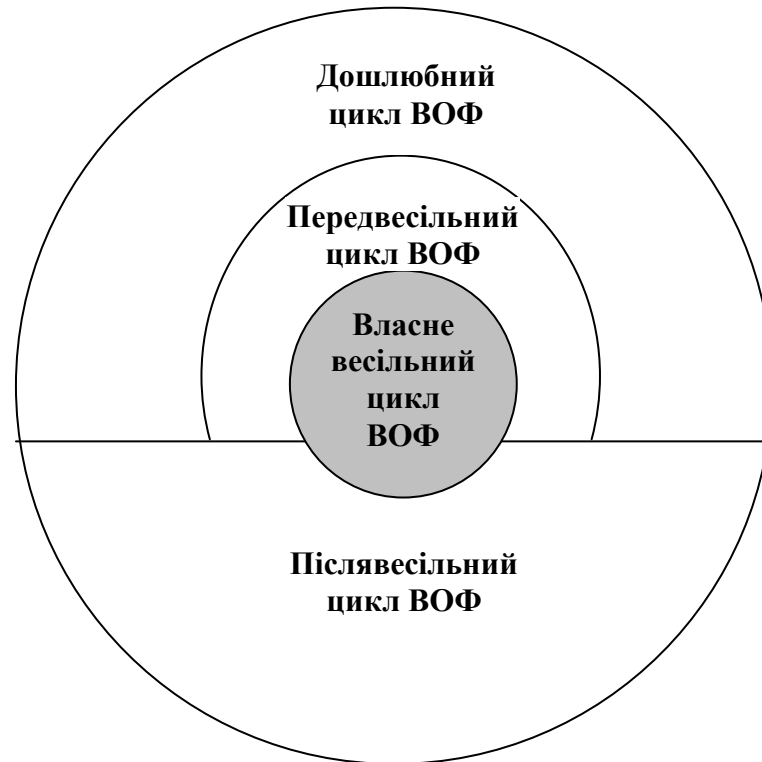

Рис. 1. Схема ядро-периферійної польової моделі
ВОФ української та німецької мов

Вивчення польової організації ВОФ за циклічністю весільних обрядів засвідчило спільні закономірності у хронології їх проведення, в концептуалізації українських і німецьких весільних обрядодійств, закодованих цими знаками, а також відмінну мотивацію в їхньому творенні, пов'язану з екстралінгвальними чинниками – національно-культурними реаліями обох етносів.

Другий розділ „Семантичні типи весільних обрядових фразем дошлюбного циклу в українській та німецькій мовах” присвячено реконструкції обрядового

значення понятійного поля „весілля”, визначенню семантичних типів ВОФ дошлюбного циклу на рівні повної/часткової еквівалентності й семіотичних опозицій у зіставлюваних мовах.

Дошлюбний цикл ВОФ має характерне для нього ядро-периферійне мікрополе, утворене чотирма семантичними типами ВОФ на позначення: 1) дошлюбних стосунків молоді, 2) зовнішності молоді, 3) внутрішнього світу майбутнього подружжя та 4) ВОФ із семною структурою „вибирати пару для одруження”. За семантикою фрази цього типу є перехресними з ядерними фразами передвесільного і власне весільного циклів. Ядром цього мікрополя є останній тип ВОФ, оскільки він за процесуальним характером обрядодійства становить заключний етап дошлюбного циклу (рис. 2).

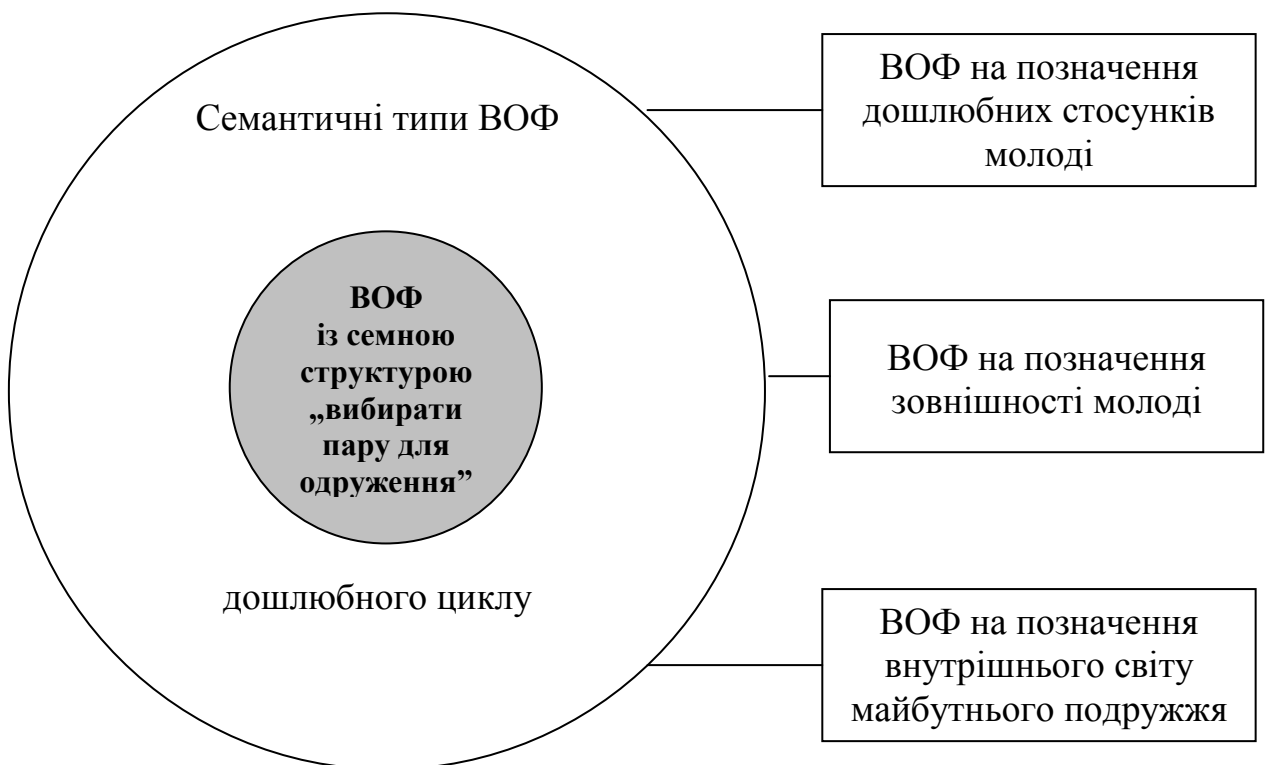

Рис. 2. Схема ядро-периферійного семантичного мікрополя ВОФ дошлюбного циклу

Дошлюбна поведінка молоді була визначальною для формування майбутніх подружніх і внутрішньосімейних стосунків, адже ті суперечності, які виникають на цій стадії, можуть перерости в міжподружні конфлікти. Тому визначені в дисертації семантичні типи ВОФ, які маркують поведінку молоді, її зовнішність, звички, уподобання, риси характеру і які становлять дошлюбний цикл весільного обрядодійства, входять у понятійне поле „весілля”, чітко відображаючи настанови молодої людини щодо вибору собі подружньої пари.

ВОФ дошлюбного циклу на рівні повної / часткової еквівалентності в українській та німецькій мовах мають такі кількісно-якісні показники (табл. 1 на стор. 9).

У першому семантичному типі „ВОФ на позначення дошлюбних стосунків молоді” кількісно переважають українські фраземи (35 од.): укр. *стояти біля перелазу, стояти в сінях, стояти під деревом, стояти під вікном*, порівняно з німецькими, – (21 од.): нім. *Fensterlen* („побачення біля відкритого вікна”), *Nachtfreierei* („нічне женихання”). Відмінність частково еквівалентних ВОФ простежується на рівні темпоральних характеристик як одного з головних структурних компонентів обряду (місце, час та учасники): в українських фраземах вказується лише місце зустрічей закоханих пар, тимчасом як у німецьких, окрім місця, йдеться ще й про час зустрічей. Зіставлювані фраземи за однакової образності та близької семантики різняться ще зовнішньою формою (українські ВОФ є дієслівними словосполученнями, німецькі ж ВОФ – композитними фразеологіями).

Таблиця 1

Кількісно-якісна характеристика ВОФ української та німецької мов дошлюбного циклу

№ з/п	Назви циклів ВОФ української та німецької мов	Всього	Частково еквівалентні		Повністю еквівалентні укр. ↔ нім.
			українські	німецькі	
1.	Дошлюбний цикл ВОФ	792 од.	372 од. (51%)	314 од. (43%)	53 ↔ 53 од. (6%)
1.1.	ВОФ на позначення дошлюбних стосунків молоді	56 од.	35 од. (62%)	21 од. (38%)	0 ↔ 0 од.
1.2.	ВОФ на позначення зовнішності молоді	71 од.	25 од. (39%)	34 од. (52%)	6 ↔ 6 од. (9%)
1.3.	ВОФ на позначення	518 од.	256 од.	184 од.	39 ↔ 39 од.

	внутрішнього світу майбутнього подружжя		(54%)	(38%)	(8%)
1.4.	ВОФ із семною структурою „вибирати пару для одруження”	147 од.	56 од. (40%)	75 од. (54%)	8 ⇔ 8 од. (6%)

Другий семантичний тип „ВОФ на позначення зовнішності молоді” з їх концептуальним протиставленням Красиве / не-Красиве має як частково еквівалентні ВОФ: 59 од. (25 од. українських і 34 од. німецьких), так і повністю еквівалентні – 6 од. Одним із ключових утворень цього типу є лексеми укр. *краса* / нім. *schön*. Значення ад’єктива *красивий*, на думку Н.Б. Мечковської, ймовірно розвивалося шляхом деривації від слів, що вказують на виділення предмета за кольором: „праслов. *krasa мотивовано позначенням кольору, що сприймається символічно і в найвищому ступені позитивно: *krasa споріднене з *kresati / *kresiti – „викрешувати вогонь, іскри; сікти, рубати”. Семантично *krasa реконструюється як „цвіт життя”, надалі – „червоний колір (рум’янець обличчя)”, „цвітіння, цвіт (рослин)” і, зрештою, більш загальне – „краса”. Отже, лесема *краса* позначає процес створення явища чи речі, які б змогли привернути до себе увагу – „прикрасити”. У німецькій мові ад’єктив *schön* є власне германською лексемою (середньовісньонімецьке *schoene, давньовісньонімецьке *sconi в значенні „красивий, блискучий, чистий”, готське *skaun[ei]s у значенні „граційний, привабливий”, нідерландське *schoon у значенні „красивий, чистий”, англійське *sheeny в значенні „блискучий”). Етимологічно *schön* сягає дієслова *schauen (бачити, дивитися), первинне значення якого – „те, що видиме”. З цього випливає висновок про семантику лексеми *schön*, яка вживається для опису явища, предмета чи особи, що є видимими (сприймаються зором) і за своєю природою привертають увагу. Зіставлення основних значень лексем *schön* і *краса* показує їхню семантичну тотожність. Розбіжності стосуються морфологічної приналежності.

За народними уявленнями, дівоча краса (стрункість, витонченість) у зіставлюваних мовах пов’язується з образами тополі, верби, ялини. Реалізуючи у структурі ВОФ своє основне значення, ці образи асоціюються з такими семантичними конкретизаторами: укр. *як тополя* з якісним атрибутивом *висока* має додаткову сему „струнка”, нім. *sie ist schlank wie die Pinie* букв. „струнка як пінія”. ВОФ укр. *як верба* з якісним атрибутивом *висока* – додаткову сему „гнучка”, нім. *sie ist schlank wie eine Tanne* „вона висока і струнка” букв. „як ялина”. Ці фраземи відтворюють спільні людські уподобання через відмінні національні образи-символи: укр. *верба, тополя* / нім. *die Tanne*.

Семантика ж непривабливого передається ВОФ укр. *страшна як смертний гріх* – нім. *häßlich wie die Sünde* букв. „страшна як гріх”. Часткова еквівалентність цих фразем (образ спільний, а зовнішня форма – різна) пояснюється спільними християнськими поглядами – страхом перед покаранням за „гріхи”. Українська ВОФ відрізняється від німецької наявністю ад’єктивного маркера „смертний”, який підсилює основне смислове навантаження ВОФ. З прикметником *страшна (häßlich)* існують й інші ВОФ: укр. *вона страшна як ніч* – нім. *sie ist häßlich wie die Nacht*, що у зіставлюваних мовах є повністю еквівалентними. Пейоративний компонент оцінної семантики цих ВОФ на позначення зовнішності молоді свідчить про те, що парубки в першу чергу звертали увагу на дівочу красу. Кількість повністю еквівалентних ВОФ цього типу найбільша – 9%. Це підтверджує припущення про те, що в українців та німців уявлення про зовнішність людини були подібними й впливали на вибір майбутнього чоловіка / дружини. Натомість загальна кількість німецьких ВОФ цієї семантичної групи є більшою на 9 од. А отже, для німців зовнішність і манери мали більше значення, ніж для українців.

Кількісний розподіл „ВОФ на позначення внутрішнього світу майбутнього подружжя” (частково еквівалентні – 440 од. (256 од. українських і 184 од. німецьких) і повністю еквівалентні – 39 од.) пояснюється важливістю врахування характеру людини, її цінностей, духовного світу при виборі подружньої пари. Оскільки в характері людини віддзеркалюються її типові національні риси, то це твердження є коректним, наприклад, у разі протиставлення концептів Праця / Ледарство. В обох етнокультурах символом праці є бджола, тому ВОФ укр. *працелюбна як бджілка* – нім. *emsig (fleißig) wie eine Biene* передають семантику „бути швидкою”, „бути старанною”, „працювати без відпочинку”. Зіставлювані фраземи розрізняються прикметниками у зовнішній формі: укр. *працелюбна* та нім. *emsig (fleißig)* „старанна”. Працелюбною вважається людина, яка ревно, із запалом працює, що є характерним для української ментальності. Німецьке ж *emsig (fleißig)*, крім основного значення, – „дбайливо виконувати що-небудь, ставитися до чогось” – передає німецький *Ordnung* „порядок” у виконанні роботи, що є основною цінністю та духовним надбанням німецького етносу.

У ВОФ: укр. *(сидіти) склавши руки* – нім. *Däutchen drehen* букв. „вертити пальцями”, „нічого не робити”; укр. *бути білоручкою* – нім. *sich (D) nicht gern die Finger schmutzig machen* „не любити руки мастити” – внутрішня форма ледарства передається через соматизми-образи *руки (пальці)*. Як бачимо, в обох мовах концепт Ледарство семантизується через компоненти-соматизми *руки, пальці* як основні засоби виконання фізичної праці. Часткова еквівалентність зіставлюваних ВОФ простежується на рівні

зовнішньої форми, зокрема партитивних відношень між українським соматизмом *руки*, що є цілим у відношенні до німецького соматизма *пальці*.

Внутрішня форма ВОФ укр. *дівчина легкої поведінки* – нім. *ein leichtes Mädchen* „легковажна дівчина” пов’язується з морально-етичним концептом Гріх. Ад’єктив *легкий* вживається тут не в значенні ваги, а як „ставлення до життя, до законів народної моралі” і зумовлює переосмислене сприйняття „легкого” з негативною конотацією. Установлено, що фраземи з такою семантикою в зіставлюваних мовах здебільшого співвідносяться зі словами на позначення осіб жіночої статі.

Четвертий тип ВОФ із семною структурою „вибирати пару для одруження” складає 131 од. (частково еквівалентних: 56 од. укр. та 75 од. нім. і 8 од. повністю еквівалентних) і семантично пов’язується з концептом Доля / не-Доля. На позначення осіб, які обирають нареченого / наречену, існує ВОФ укр. *шукає собі пару. Пара* – „дві істоти, що діють разом або зв’язані чим-небудь спільним; двоє як щось спільне”. За біблійним висловом „Кожної тварі по парі”, людина також має *знайти собі пару, свою половину*. Семантика ВОФ нім. *die beiden sind sich (D) einig* – укр. вони *нерозлучна пара* (про закоханих) підсилюється прикметником *нерозлучна*, адже, шукаючи пару (чоловіка чи дружину), мріяли про щасливе сімейне життя вдвох аж до смерті. „Кого Бог поєднав – нехай людина не розлучить”, – говорить священик молодим, які беруть шлюб. Але коли люди „не підходять один одному”, то про таких говорять: нім. *sie ist kein Verkehr für dich* – укр. *вона тобі не пара*. Ці фраземи за образними конотаціями є спільними, але відмінними за способом вираження.

Отже, реконструкція обрядового значення понятійного поля „весілля” у відношенні його до дошлюбного циклу ВОФ української та німецької мов засвідчила спільні закономірності у концептуалізації зіставлюваних ВОФ і відмінності у внутрішній формі та способах вираження.

У третьому розділі „Зіставно-типологічна характеристика весільних обрядових фразем передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів в українській та німецькій мовах” було виявлено такі структурні типи ВОФ: на позначення стереотипної ситуації підготовки до весілля (сватання, заручини); власне весільні обрядові фраземи; на позначення післявесільних сімейних стосунків подружжя.

Кожен весільний етап виконував певну соціальну функцію зміни статусу індивіда, поєднуючи відповідні обрядодії. За парою, яка побралася, тільки з появою дитини остаточно закріплювався статус сімейних людей з усіма правовими і моральними нормами. Саме тому в дисертаційному дослідженні весільний етап не завершується зіставленням ВОФ власне весільного циклу, а включає в себе порівняльний опис ВОФ

української та німецької мов на позначення післявесільних сімейних стосунків подружжя, які мають такі кількісно-якісні показники (табл. 2):

Таблиця 2

**Кількісно-якісна характеристика ВОФ української та німецької мов
передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів**

№ з/п	Назви циклів ВОФ української та німецької мов	Всього	Частково еквівалентні		Повністю еквівалентні укр. ↔ нім.
			українські	німецькі	
1.	Передвесільний, власне весільний та післявесільний цикли ВОФ	525 од.	290 од. (58%)	203 од. (39%)	16 ↔ 16 од. (3%)
1.1.	ВОФ на позначення ситуації підготовки до весілля	147 од.	87 од. (60%)	56 од. (38%)	2 ↔ 2 од. (2%)
1.2.	Власне весільні обрядові фраземи	131 од.	68 од. (53%)	57 од. (45%)	3 ↔ 3 од. (2%)
1.3.	ВОФ на позначення післявесільних сімейних стосунків подружжя	247 од.	135 од. (58%)	90 од. (38%)	11 ↔ 11 од. (4%)

У передвесільному циклі серед ВОФ на позначення стереотипної ситуації підготовки до весілля (сватання, заручини) в українській та німецькій мовах було виділено семантичну групу фразем, пов'язану з поняттям „відмови під час сватання”. В українській культурі образом-символом відмови став *гарбуз*. Ця лексема у весільній обрядовості є найпопулярнішим фразеосемантичним компонентом. Як предметний знак незгоди зафіксовано такі варіанти ВОФ з компонентом *гарбуз*: укр. *отримати гарбуза, дістати гарбуза, покуштувати гарбуза, проковтнути гарбуза, винести гарбуза, дати гарбуза, піднести печеного гарбуза*. Німецькомовним образом-символом відмови була лексема *корзина* – *der Korb: einen Korb bekommen* (erhalten, kriegen) букв. „отримати корзину” – „отримати відмову (від нареченої)”; *einen Korb einstecken* „змиритися з відмовою”; *j-m einen Korb geben* „відмовити кому-небудь (жениху)”. Як бачимо, за однакової образності ці ВОФ розрізняються етнореаліями: укр. *гарбуз* / нім. *der Korb*.

В аналізованому циклі виокремлюються ВОФ з семантикою „домовлятися про весілля”: укр. *йти у старости, йти у свати, йти свататися*; нім. *auf Brautwerber gehen; auf Heiratsmann gehen*. В основі українських ВОФ лежить семантика лексеми *староста*

„найстарша людина”, „найповажніша людина”. Лексема *сват* пов’язана із давньою займенниковою основою *svo-, *sve-, що означає „гість”, а також „родич, друг”, пізніше – „товариш” – „своя людина”.

У німецьких ВОФ смисловим ядром є лексеми: *der Brautwerber* (букв. „вербувальник наречених”), *der Freiersmann* (букв. „людина жениха”); *der Schmuser* (букв. „базікало”), *der Kuppler* (букв. „звідник”). Отже, частковими еквівалентами українських ВОФ з лексемами *староста*, *сват* є німецькі ВОФ з компонентами: *der Brautwerber*, *der Freiersmann*, *der Heiratsmann*, *der Schmuser*, *der Kuppler*, які вживаються з конотацією „шукати наречену, свататися”, „йти домовлятися про одруження”, „просити згоди в батьків дівчини віддати її заміж”, „бути людиною, яка допомагає домовитися про шлюб”, „той, хто багато балакає” тощо. Українські свати – це, як правило, люди, поважні за віком, з досвідом, які є відповідальними за таку місію. У німецькомовній культурі сватом могла бути й молода людина, яка гарно й переконливо говорила, на зразок *der Schmuser* (букв. „базікало”).

Серед досліджених фразем власне весільного циклу частково еквівалентних виявлено 125 од., з яких 68 од. українських та 57 од. німецьких (98%), повністю еквівалентних – 3 од. (2%). У ході зіставно-типологічного аналізу власне ВОФ української та німецької мов з огляду на їх ономазіологічну та семасіологічну специфіку було виявлено семантичну групу фразем, пов’язану з молодіжним вечором напередодні весілля: укр. *йти на дівшиник*, *йти на дівч-вечір*, *йти на дивен-вечір*, *йти на вечорини*, *йти на вечерю*. За спостереженнями О.В. Тищенко, традиційні українські номінації передшлюбної вечірки в домі молодої *дівшиник*, *дівч-вечір*, *дивен-вечір* сягають архаїчної семантики кореня – *дів* – зі значенням „дикий, дивний, чудесний”. Ця образність стосується і німецької ВОФ *auf Polterabend gehen* (букв. „йти на вечір шуму й гуркоту”), де дієслово *poltern* означає „гуркотіти, галасувати, гучно розмовляти”. Водночас укр. ВОФ *дівч-вечір* пов’язана з давнім **děvičь(jь)* – „належний, властивий дівчині” та *вечір* – „вечірнє зібрання гостей з розвагами, частуванням”. Семантика українських і німецьких ВОФ цієї групи вказує ще й на час проведення обрядодійства „прощання з дівочістю” напередодні весілля й розкривається через символіку поняття „вечір”, адже обрядодії відбувалися ввечері. Зіставлявані ВОФ, передаючи спільну семантику „йти на вечір прощання з самотнім життям”, різняться за способами вираження.

Аналогічна внутрішня форма репрезентується у ВОФ, в основі яких лежить образ *вінка* (*der Kranz*) – символ дівочості. На дівч-вечорі українські дівчата *пели весільний вінок*. Німецькомовним відповідником є ВОФ *der Kranzenbindabend* (букв. „вечір плетіння вінків”). За матеріалами етимологічних словників, *вінець*, *вінок*, *вінчати* – рос. *венец*, *венек*, білор. *вянец*, *вянок*, польськ. *wieniec*, *wianek*, слц. *venies*, *vienok* – псл. **věpъсь*,

**věpъkь* – суфіксальні утворення від **věpъ* (пор. рос. [вен] „плетінка”), пов’язаного з дієсловом **viti* „вити”, звідси *плетти весільний вінок*. Тому ВОФ укр. *йти на вінкоплетини*, нім. *auf Kranzenbindabend gehen* (букв. „йти на вечір плетіння вінків”) означають „прощання нареченої і нареченого з друзями дитинства і юності”, а також початок їх переходу в стан сімейних людей.

Українські ВОФ із семантикою „одружитися з ким”: *вінець (шлюб, закон) прийняти, у вінець (закон) уступити, під вінець стати, під вінець вести, під вінець піти, покривати (покриту) голову (косу), брати (взяти) закон* формуються навколо образних конкретизаторів *вінець, шлюб, закон, голова (коса)*. Внутрішня форма ВОФ цієї семантичної моделі пов’язана з обрядами вінчання та одруження молодят. Дієслівні семні компоненти *уступити, стати, вести, піти, покривати, брати, прийняти* пояснюються буквальним розумінням зміни соціального статусу людини – її вступом у нове життя. Німецькомовними частковими відповідниками є ВОФ *unter die Haube kommen* „вийти заміж, одружитися, йти під вінець”, *ein Mädchen unter die Haube bringen* (букв. „йти під чепчик”) „видати заміж” (дівчину). За змістом і формою вони наближаються до фраземи укр. *йти під вінець*, оскільки лексеми *вінець – чепчик*, хоча і є національними реалемами, вказують на подію, коли дівчина розлучається з дівоцтвом – стає молодницею. Підтвердженням цього є укр. ВОФ *зав’язати голову* – вийти заміж, яка походить з давнього звичаю зав’язувати голову нареченій при одруженні.

Символом укладання шлюбу, вірності подружжя до смерті в зіставлюваних етнокультурах була *обручка*. Круг здавна відігравав важливу роль у весільних обрядах. У давнину, за німецьким звичаєм, рідня ставала в коло, в центрі якого наречені давали шлюбну обітницю. ВОФ укр. *обмінятися обручками* – нім. *die Ringe wechseln* є повністю еквівалентними, оскільки збігаються за змістом і формою.

Неодмінним атрибутом власне весільного циклу було *придане* (посаг, майно нареченої), яке готувала кожна дівчина для себе з дитинства. Тому ВОФ укр. *йти на придане* вказує на обрядодію, коли гості з боку молодої в день весілля або наступного дня перевозили її майно до помешкання нареченого. Німецькомовним відповідником є ВОФ *der Brautwagen* („весільна карета”), хоча у Німеччині цей обряд відбувався заздалегідь (іноді напередодні весілля). Зіставлювані фраземи за однакової образності та близької семантики мають різну зовнішню форму (українська ВОФ є дієслівним словосполученням, що вказує на майно, яке дарується, німецька ж ВОФ – композитною номінацією що вказує на спосіб, яким цей дарунок передається).

Післявесільний цикл складає 225 од., з яких частково еквівалентних 135 од. українських та 90 од. німецьких (96%) і 11 од. (4%) повністю еквівалентних ВОФ.

Кінцевий цикл весільних обрядів представлений ВОФ з семантизацією концепту Щастя / не-Щастя.

Щасливе сімейне життя відображено у ВОФ укр. *завести власне домашнє вознище* – нім. *sich (D) einen eigenen Herd gründen*, які є частково еквівалентними, оскільки розрізняються своєю зовнішньою формою – лексемою *домашній*. Нещасливе ж сімейне життя передають ВОФ зі смисловим центром – прикметником *гіркий*: *пролити гіркі сльози, обмиватися гіркими сльозами*. Атрибутив *гіркий*, як вважає О.А. Майборода, вказує на те, що знаходиться у внутрішніх зв'язках з означуваним словом *сльози*: „сльози від горя, а горе є гірким”. Прикметник „гіркий” – це назва особливого їдкого смаку, частіше неприємного, на противагу „солодкому”. Праслов. **gorькъ* утворене від дієслова **gorěti* – „горіти”, первісне значення „палючий”, „пекучий”, звідки „такий, що пече в язик – „гіркий”. Семантика слова *горькъ* передалася на сферу розумової діяльності людини, її емоційний та психічний стан. Розвиток метафори забезпечив появу словосполук, які з часом стали стійкими за своєю внутрішньою формою: *гірка печаль, гірке почуття* (ненависті, розчарування), *гіркі душевні муки*. Викликає співчуття *гірка вдова*. Аналогічно вживаються і німецькі ВОФ зі словом *bitter*: *den bitteren Kelch leeren* – „випити гірку чашу до дна”; *eine bittere Pille schlucken müssen* – „проковтнути гірку таблетку”. Усі ці фраземи стосуються важкого сімейного життя, яке веде до зради, розірвання шлюбу тощо. До ВОФ із семною структурою „зраджувати в подружньому житті” у зіставлюваних етнокультурах належать евфемістичні вислови зі стрижневим компонентом *роги*: укр. *наставляти (ставити, наставити) роги*; нім. *j-m Hörner aufsetzen* („наставити роги” кому – виражає поняття „зрада” (про подружжя); нім. *j-n zum Hahnrei machen* – *наставити* комусь *роги, зробити рогоносцем* когось.

Повністю еквівалентними ВОФ на позначення післявесільних сімейних стосунків подружжя в українській та німецькій мовах є укр. *на руках носити* когось – нім. *j-n auf Händen tragen*, які збігаються за усіма критеріями зіставлення.

Зіставно-типологічна характеристика ВОФ передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів продемонструвала тенденцію до ширших українських весільних обрядодій, на відміну від німецьких, що закріпилося в культурно маркованих мовних одиницях, якими є ВОФ і які й сьогодні активно вживаються українцями і німцями в процесі дотримання весільних традицій. Підтвердженням цього спостереження є кількісно-якісні показники досліджуваних ВОФ: українських одиниць зареєстровано на 87 більше, ніж німецьких.

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Структурно-типологічне зіставлення фразеологічних знаків неблизькоспоріднених мов є ефективним у разі застосування таких принципів порівняння: 1) семантичного; 2) структурного (за циклами весільних обрядів), 3) еквівалентності / безеквівалентності.

Обрядова фразеологія як складова фразеологічної системи кожної мови включає в себе фразеологічні знаки на позначення різних обрядодійств. Одним із таких знаків є *весільна обрядова фразема*, під якою розуміється етнокультурне логіко-семантичне утворення фразеологічної системи мови, яке в стислій формі (на зразок композитної фразеонімації або сполучення слів) відображає стереотипну ситуацію весільного обрядодійства.

На творення весільних обрядових фразем як в українській, так і в німецькій мовах впливали екстралінгвальні й інтралінгвальні фактори. Основними екстралінгвальними чинниками творення ВОФ були звичаї, обряди, ритуали, повір'я, які у своїй сукупності сформували їхню структурну, функціональну та культурно марковану єдність; внутрішньомовними чинниками – аналогічні моделі фразеологічних одиниць української та німецької мов.

ВОФ у зіставлюваних мовах характеризуються національно-культурною семантикою, яка простежується в тому, що в основі образності цих фразем лежать відмінні обрядові ситуації української та німецькомовної культур, національні традиції проведення обрядів, а також соціозумовлені стереотипи весільнообрядової поведінки представників цих спільнот.

Весільний обряд українців і народів німецькомовного ареалу поділяється на 4 структурні цикли: дошлюбний, передвесільний, власне весільний, післявесільний, під час яких здійснюється обрядовий перехід від колишніх родинних й соціальних стосунків до нових. ВОФ у процесі свого функціонування на позначення цих обрядодійств сформували ядро-периферійну польову модель з ядром – ВОФ власне весільного циклу – та периферією: ближчими до ядра ВОФ передвесільного та післявесільного циклів і віддаленими від ядра – ВОФ дошлюбного циклу. Вивчення польової організації ВОФ за циклічністю весільних обрядів засвідчило спільні закономірності в хронології їхнього проведення та в концептуалізації ВОФ. Відмінними ж ознаками ВОФ виявилися такі: мотиваційна основа творення, пов'язана з екстралінгвальними чинниками – національно-культурними реаліями, та способи вираження.

Дошлюбний цикл має властиве для нього ядро-периферійне мікрополе, утворене 4 спільними для зіставлюваних мов семантичними типами ВОФ на позначення: 1) дошлюбних стосунків молоді, 2) зовнішності молоді з семіотичним протиставленням

концептів Красиве / не-Красиве, 3) внутрішнього світу майбутнього подружжя з семантизацією опозиційних концептів Праця / Ледарство, та 4) ВОФ із семною структурою „вибирати пару для одруження”, пов’язаною з концептами Доля / не-Доля. Семантичну типологію ВОФ дошлюбного циклу було визначено на основі реконструкції їх семантичної структури. Ядром цього мікрополя є останній тип ВОФ, оскільки він за процесуальним характером весільного обрядодійства є заключним етапом дошлюбного циклу. За семантикою фраземи цього типу є перехресними з ядерними фраземами передвесільного і власне весільного циклів. На рівні зіставлення ВОФ дошлюбного циклу характеризуються такою специфікою: за різної образності мають спільну внутрішню форму, за спільної мотивації – різну зовнішню форму.

Зіставно-типологічний аналіз ВОФ передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів в українській та німецькій мовах дав змогу виявити: ВОФ на позначення стереотипної ситуації підготовки до весілля (сватання, заручини); специфіку власне ВОФ на рівні зовнішньої та внутрішньої форм; мотиваційну основу ВОФ на позначення післявесільних сімейних стосунків подружжя як кінцевого циклу весільного обряду.

Як свідчить проведене дослідження, ВОФ української та німецької фразеологічних систем становлять особливу сферу – складну як за кількістю (1380 од. досліджених ВОФ: 776 од. – в українській та 604 од. – у німецькій), так і за структурно-семантичними й концептуальними особливостями. Аналіз семантичної структури, образних конотацій та функцій ВОФ української та німецької мов, а також їхнього компонентного складу та граматичної структури дозволяє дійти висновку, що дошлюбний цикл ВОФ у кількісному відношенні є найбільшим – 792 од. (60%). Це свідчить про однакову принциповість української та німецької спільнот у виборі подружньої пари. При цьому для українців при виборі подружньої пари більш важливими були внутрішні якості людини, її духовність, для німецького ж майбутнього подружжя – зовнішність. Наступним за кількістю є післявесільний цикл 247 од. (19%), співвідносний з концептами Щастя / не-Щастя, відповідно передвесільний – 147 од. (11%) і власне весільний – 131 од. (10%), який, хоча і становить ядро зіставляваних ВОФ, проте кількісно є найменшим, що пояснюється нетривалістю його проведення. Зіставлення ВОФ в ономаціологічному та семасіологічному аспектах підтвердило припущення про спільну основу семантизації понятійного поля „весілля” в українській та німецькій мовах.

Перспективами дослідження є вивчення тих весільних фразем в обох мовах, які є оказіональними новотворами, що виникли останнім часом на позначення ситуацій сучасних весільних обрядодійств.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Пулатова Л.Й. Національно-культурні особливості весільної семантики українських фразеологізмів у зіставно-типологічному висвітленні // Слов'янський вісник: Зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету та Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. – Вип. 5. – Рівне: РІСКСУ, 2004. – С. 205-210.
2. Пулатова Л.Й. Поняття звичаю та обряду як джерела весільної обрядової фраземи // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Т. 54. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С. 190-198.
3. Пулатова Л.Й. Семантика весільних обрядових номінацій дошлюбного циклу в українському та німецькому ареалах // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр. Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Логос, 2006. – Вип. 9. – 2006. – С. 220-226.
4. Пулатова Л.Й. Принципи структурно-типологічного зіставлення фразеологізмів різних мов // М 74 Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. – Т. V (93). Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. – С. 212-218.
5. Пулатова Л.Й. Зіставні особливості етнокультурних фразем української та німецької мов із семантикою „знайомство молоді з метою одруження” / Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст. – Вип. 8 / Відп. ред. Тараненко О.О. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 238-243.
6. Пулатова Л.Й. Визначення фраземи у сучасних етнолінгвістичних студіях / Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції „Дні науки – 2006”. – Т. 18. – Філологічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 37-40.
7. Пулатова Л.Й. Етнокультурна специфіка весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Вип. 1. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 254-259.
8. Пулатова Л.Й. Етнокультурний фактор у формуванні комунікативної компетентності студентів (на матеріалі фразеологізмів німецької мови) / Нові концепції викладання іноземної мови в контексті Болонського процесу: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції / Укл. Г.В. Турчинова, О.О. Яременко, М.О. Шутова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 174-176.

АНОТАЦІЇ

Пулатова Л.Й. Типологія весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2008.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до структурно-типологічного зіставлення весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах. За характером циклічності весільних обрядодійств обох етносів було виявлено 4 структурні типи ВОФ з ядрено-периферійною польовою організацією: з ядром – ВОФ власне весільного циклу – та периферією: ВОФ дошлюбного, передвесільного та післявесільного циклів. Це засвідчило спільні закономірності в хронології проведення українських і німецьких весільних обрядодійств та в концептуалізації ВОФ, проте відмінну мотивацію їхнього творення, пов'язану з екстралінгвальними чинниками – національно-культурними реаліями.

За результатами реконструкції обрядового значення понятійного поля „весілля” в дисертації визначено 4 семантичні типи зіставляваних ВОФ на позначення: 1) дошлюбних стосунків молоді, 2) зовнішності молоді, 3) внутрішнього світу майбутнього подружжя та 4) з семною структурою „вибирати пару для одруження”, які виявилися повними еквівалентами та частковими: з різною образністю / спільною внутрішньою формою, спільною мотивацією / різною зовнішньою формою.

Зіставно-типологічний аналіз ВОФ передвесільного, власне весільного та післявесільного циклів в ономасіологічному та семасіологічному аспектах дав змогу виявити спільну основу семантизації понятійного поля „весілля” в українській та німецькій мовах.

Ключові слова: весільна обрядова фразема, повні та часткові еквіваленти, безеквівалентність, польова модель, дошлюбний, передвесільний, власне весільний та післявесільний цикли.

Пулатова Л.И. Типология свадебных обрядовых фразем в украинском и немецком языках. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

В диссертации разработана типология свадебных обрядовых фразем в украинском и немецком языках. Предлагается новый подход к структурно-типологическому описанию свадебных обрядов украинской и немецкоязычной этнокультур с учетом их цикличности, что позволило выделить четыре цикла: добрачный, досвадебный, собственно свадебный, послесвадебный.

Свадебные обрядовые фраземы формируют ядерно-периферийную полевую модель с ядром – свадебные обрядовые фраземы собственно свадебного цикла – и периферией: ближе расположенными к ядру свадебными обрядовыми фраземами досвадебного и послесвадебного циклов и отдаленными от ядра – свадебными обрядовыми фраземами добрачного цикла.

Изучение полевой организации свадебных обрядовых фразем за цикличностью свадебных обрядов подтвердило общие закономерности в хронологии проведения украинского и немецкого свадебных обрядов, в их концептуализации, закодированной этими фраземами, при этом разную мотивацию их образования – национально-культурные реалии двух этносов.

Сопоставление свадебных обрядовых фразем добрачного цикла в украинском и немецком языках на уровне внешней и внутренней форм позволило выделить 4 семантических типа свадебных обрядовых фразем: 1) обозначающие добрачные отношения молодежи; 2) обозначающие внешность молодежи; 3) обозначающие внутренний мир будущих супругов; 4) с семной структурой «выбор пары для женитьбы». Ядром этого микрополя является последний тип свадебных обрядовых фразем, поскольку он за процессуальным характером обрядовых действий является заключительным этапом добрачного цикла; семантически фраземы этого типа перекрещиваются с ядерными фраземами досвадебного и собственно свадебного циклов.

Каждый семантический тип анализировался на уровне полной и частичной эквивалентности свадебных обрядовых фразем сопоставляемых языков.

На образование свадебных фразем в украинском и немецком языках влияли экстралингвальные и интралингвальные факторы. Основными экстралингвальными факторами свадебных обрядовых фразем явились обычаи, обряды, ритуалы, поверья. Прототипом данных фразеологизмов послужили свободные словосочетания, отражающие все стороны человеческой жизнедеятельности, в том числе и свадебные обрядовые реалии. Интралингвальными факторами были существующие модели фразеологических единиц (непредикативных, некоммуникативных) в каждом языке, уподобляющиеся по своему значению и функциям слову или устойчивому словосочетанию.

В диссертации установлено, что свадебные обрядовые фраземы сопоставляемых языков характеризуются национально-культурной семантикой, которая прослеживается в том, что в основе образов данных фразем лежат вербальные константы украинской и немецкоязычной культур, национальные символы, этнокультурные реалии и социообусловленные стереотипы поведения украинского и немецкого этносов.

Семантическая реконструкция обрядового значения понятия «свадьба» в отношении его к свадебным обрядовым фраземам украинского и немецкого языков добрачного цикла подтвердила в каждом из выявленных семантических типов общие характеристики на уровне образности, внутренней формы и отличительные – в способах выражения. Сопоставительный анализ семантических типов свадебных обрядовых фразем дает возможность утверждать следующее: выбирая супружескую пару, украинцы в первую очередь обращают внимание на внутренние качества избранника, что характерно для украинской ментальности. Для немецкого этноса при выборе будущих супругов более важной была внешность, манеры и т.д.

Сопоставительно-типологическая характеристика свадебных обрядовых фразем досвадебного, собственно свадебного и послесвадебного циклов продемонстрировала тенденцию более широких украинских свадебных обрядодействий, чем немецких, что подтверждено количественно-качественными показателями сопоставляемых фразем.

Ключевые слова: свадебная обрядовая фразема, полные и частичные эквиваленты, безэквивалентность, полевая модель, добрачный, досвадебный, собственно свадебный, послесвадебный циклы.

Pulatova I.I. Typology of Ukrainian and German wedding rites phrasemic expressions. – Manuscript.

Thesis on acquiring the Candidate of Arts' degree, speciality 10.02.17 – comparative, historical and typological linguistics. – Drahomanov National Teacher's Training University, Kyiv, 2008.

The new approach to structural and typological comparison of wedding rites phrasemic expressions (WRP) in Ukrainian and German is suggested in the research. According to the character of wedding customs cycling in both ethnic groups there were 4 structural WRP types with nuclear-foundational semantic field organisation discovered: the one with the WRP nucleus of the wedding cycle and the other – WRP foundation of pre-marriage, pre-wedding and post-wedding cycles. It singled out common chronological features as for conducting Ukrainian and German wedding customary procedures, as well as in WRP conceptualisation but there is a

different motivation in their formation which is connected with extralinguistic factors, or national and cultural realities.

According to the results of reconstructing the „rite” notion of the semantic field of the lexical unit “wedding”, 4 semantic types of WRP on the following definitions were pointed out:

1) pre-marriage relationship; 2) description of youth’s exterior; 3) inner world of a would-be couple; 4) with the semic structure of “to pick up your spouse”, which appeared to be full and partial equivalents: with different imaginaries/common implicit form, common motivation / different explicit form.

Comparative and typological analysis of pre-wedding, wedding and post-wedding WRP in onomasiological and semasiological aspects enabled to reveal the common foundation of notional field semantisation of the lexeme “wedding” in the Ukrainian and German languages.

Key words: wedding rites phraseme, full and partial equivalents, non-equivalence, semantic field model, pre-marriage, pre-wedding, wedding and post-wedding cycles.